

ȘTIRI NOI DIN PREAJMA PORȚILOR-DE-FIER: DRUBETA, TRANSDRUBETA, TRANSDIERNA

DE AL. BĂRCĂCILĂ.

DIN DRUBETA.

La termele romane cu palestra lor, descoperite în Turnu-Severin, am constatat două mari faze de construcții, în urma cărora ele se prezintă cu întregul complex fixat pe planul publicat¹, și anume: a) *Thermele* propriu-zise, compuse dintr-o mare încăpere la mijloc, caldarium și tepida-

causte. la Sud și Est; c) Un *culuar de trecere* de la therme la palestră, la Est de cele două bazine ale frigidariului.

După distrugerea thermelor, odată cu întregul oraș roman, prin năvălirea Goților, care a dus la părăsirea Daciei supt Aurelian, terenul și ma-

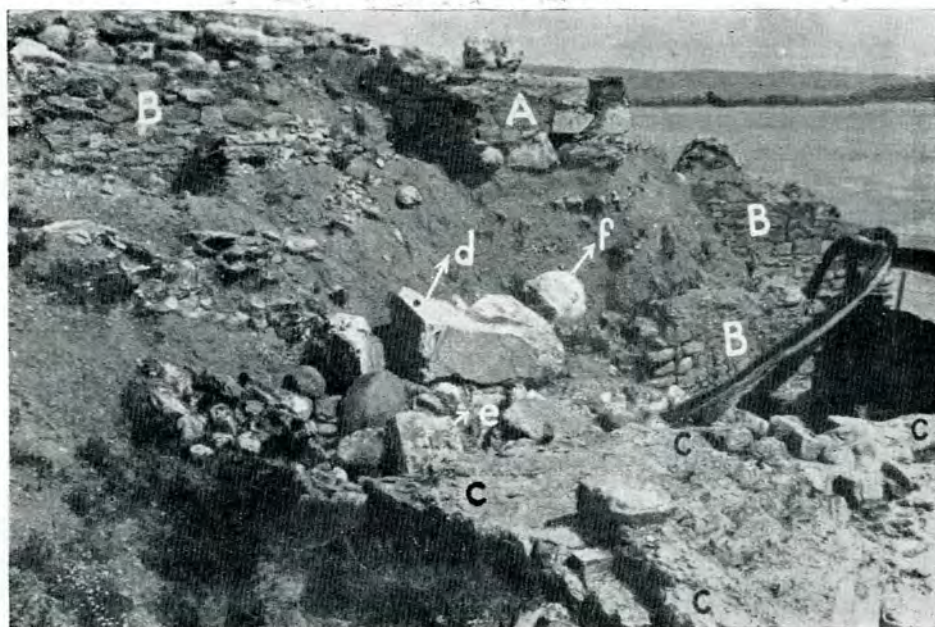

Fig. 1. — În fostul culoar dintre therme și palestră dintre zidurile 13:

A, zid de epocă târzie; d, monument funerar; e, pară de pin;

f, placă cu trei cruci. C, colțul nord-estic al basinului rotund.

rium la Vest și Sud, iar la Est frigidarium, cu o mare sală din care se dă în două bazine, unul pătrat, altul rotund. Laturile de Sud și Vest ale thermelor sânt distruse, probabil cu prilejul construirii liniei ferate din imediata lor apropiere. b. *Palestra*, cu o mare curte aproape pătrată, la mijloc, și două corpuri de construcție cu hypo-

terialele thermelor au fost utilizate pentru alte scopuri, între care am precizat două: Extremitatea vestică a corpului sudic de clădiri ale palestreii a primit, pe un spațiu foarte redus, o masivă construcție, din care s'au păstrat două ziduri paralele, alăturate de acelea ale construcției anterioare; unul din ele, cel de Vest, a fost construit pe pământ de umplutură de-a lungul fostului culuar de coborire de la palestră la therme, din blocuri de piatră provenite de la clădiri și alte monumente anterioare păgâne și creștine; blocuri.

¹ Cu descrierea sumară, *Une ville daco-romaine; Drubeta, L'Archéologie en Roumanie*, București 1938, pp. 40-46, pl. xxxvi, xxxviii; *Archivul Olteniei*, n-le 95-96, 1938: *Les thermes romaines de Drubeta*.

similare s'au găsit, desfăcute de construcție, în spațiul dintre aceste două ziduri, de epocă târzie, între care inscripția funerară a augustalului municipiului Drubeta, mai jos descrisă. Până la consolidarea acestui zid, ridicat pe pământ de umplutură (fig. 1), în urma intemperiilor, capătul lui nordic s'a prăbușit, ieșind la iveală importante piese descrie mai jos, la n-le 2-4, ale căror părți esențiale nu erau mai înainte vizibile.

b) Altă utilizare, a întregului teren al palestre și împrejurimilor ei, a fost transformarea lui în cimitir creștin din evul mediu, când în jurul cetății Severinului s'a dezvoltat o nouă viață orășenească¹.

Fig. 2. — Inscriptie funerară a augustalului Drubetei.

Trecem la descrierea monumentelor găsite la locul indicat.

1. *Fragment de monument funerar.* Este spart dintr'un bloc paralelipedic de piatră tare de calcar. A fost găsit pe latura nordică a construcției de epocă târzie, la suprafața zidurilor. Dimensiunile: înălțimea 57 cm., lățimea 43 cm., grosimea 51 cm.

Câmpul inscripției ce urmează este înconjurat de un chenar profilat (fig. 2):

D [M]
M MINCIO...
SIMPHOR...
AVGMHD...
MINCIA...
.....

¹ Al. Bărcăla, *Cetatea Severinului, Bul. Com. Mon. Ist.*, fasc. 94, 1937; *Turnul-Severin, trei veacuri de viață medievală*, în *Arh. Olteniei*, n-le 65, 66, 1933. Rezultatele săpăturilor la acest cimitir, le avem în studiu, cu colaborarea prețioasă a d-lui profesor dr. Fr. I. Rainer.

Cetim: *D(is) [M(anibus)]*¹. *M(arco) Mincio [M(arci ? F(ilio)]*². *Simphor(o)*³. *Aug(ustali) M(unicipii) H(adriani) D(robetae)*⁴. *Mincia*...⁵

Partea esențială a inscripției este păstrată; ea precizează existența în Drubeta a colegiului Augustalilor, care deservia cultul împăratului divinizat și care intrunia elita burghesiei urbane¹.

2. *Stelă funerară*, folosită ca material de construcție la zidul de epocă târzie (fig. 1, d și fig. 3. a. b.). Este un stâlp paralelipedic de piatră tare de calcar, de dimensiunile 1.73, 0.72, 0.65 m. Colțul lui din stânga prezintă o spărtură neregulată de sus până jos. Fața cu inscripția are capătul superior profilat și ornamentat cu reliefurile a doi delfini afrontați², din cari se păstrează cel din dreapta, și cu două, șiraguri, unul de ove, altul de perle, suprapuse. Același profil se prelungește pe fața din dreapta a monumentului, care este numai parțial ecarisată și prezintă adâncitura de fixare a unei alte piese; alte adâncituri sânt practicate în același scop pe fața superioară. Literale, mai adânc săpate în primele rânduri descresc în înălțime de la 11-4,5 cm. Inscriptia ni dă:

1. D M
2. ...TIOCF
3. ...CTRICE
4. ...NVARIO
5. ...LEGII IFFER
6. ...IXANNLVI
7. ...ITIVSEPIPO (?)
8. ...VSLIBETHERES
9. ...IMOPATR
10. ...B M F C
11. ...S E

Cetim: *D(is) M(anibus)*¹. *[C(aio) (?) Domi]tio C(ai) F(ilio)*². *...ctrice*³. *[la]nuario*⁴. *[Centurio] Leg(ionis) IIII F(laviae) Fr(umentarius)*⁵. *[V]ixit Ann(is) LVI*⁶. *[Dom]itius Epipo[di]us(?) Lib(ertus) et Heres*⁷. *[Opt]imo Patr(ono)*⁸. *B(ene) M(erenti) F(aceundum) C(uravit)*¹⁰. *[Hic] S(itus) E(st)*¹¹.

¹ Cea mai frumoasă descoperire la noi, în legătură cu acest cult, este palatul Augustalilor din Sarmizegetuza, „exemplar unic în această categorie de construcții în tot Imperiul“; C. Daicoviciu, *Dacia* I, p. 242 și urm. III-IV, p. 516 și urm; *La Transylvanie dans l'antiquité*, București 1938, p. 59 și urm. Inscriptiunile găsite în Drubeta pentru cinstirea împăraților, în viață sau după moarte, sânt numeroase. Enumerarea a parte din ele am făcut-o în *Une Ville Daco-Romaine, Drubeta*, p. 36 și urm.

² Același simbol funerar al călătoriei sufletului în infern îl găsim la Viminacium, la centurionul din aceeași legiune, Lucius Cassius Flaccus; C. I. L., III, 14.511.

Asupra textului inscripției observăm :

a) La rândul 3 ni se dă patria centurionului, o localitate probabil neînsemnată din Peninsula Balcanică, din al cărei nume lipsesc primele litere, probabil două.

b) La rândul 7 literele penultimă și antepenultimă sânt superficial săpate¹.

Inscripția ni dă un centurion al legiunii IV Flavia, care, ca *frumentarius*, avea sarcina aprovizionării cu cereale. Se știe însă că acești soldați frumentarii făceau și serviciul de curieri, ca și acela de poliție secretă a Împăratului, înlocuind, se pare, în secolul al II-lea pe *speculatores*².

LEG IIII FF = Leg(io) IV F(lavia). F(elix), — deci din aceeași epocă cu trei inscripții de centurioni din Dacia, două din Sarmizegetuza (*CIL*, III 1480, 7904), una din Micia (*CIL*, III 1953), și cu alte stampile identice, pe cărămizi aflate pe teritoriul Daciei, în Banat (la Pojegenă, Jidovin, Mehadia) și în deosebi de numeroase la Sarmizegetuza. Epoca lor este cel mai târziu până la începutul domniei lui Hadrian, când încetează prescurtarea numelui legiunii cu LEG IIII FF, spre a se numi numai LEG IIII FL(avia)³.

b) Inscripția monumentului funerar, ridicat de centurionul Iulius Strato și de soția lui, fiicei lor

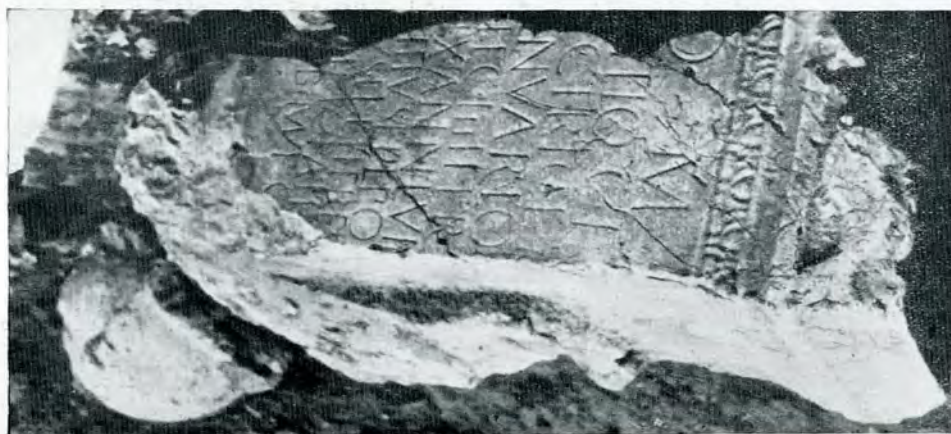

Fig. 3 a. și b. — Inscripție funerară: Domitius Ianuarius, centurion al legiunii IV-a Flavia.

Un veteran *frumentarius* al acestei legiuni îl găsim la Roma (*CIL*, VI 334); un soldat frumentarius, în fragmentul de inscripție din Aquincum (Buda) (*CIL*, III 35 × 78).

Din Drubeta mai avem, de la această legiune :

a) O cărămidă cu stampila³:

¹ Lectura *Epipodius* o propune, după reproducerea fotografică, d. profesor R. Egger din Viena, căruia îi mulțumim cu recunoștință pentru deosebită amabilitate cu care ni-a răspuns la consultare.

² Fiebiger, *Frumentarii*, în *R. E.*

³ Al. Băcăcilă, *Drubeta*, extras din *Boabe de Grâu*, București 1932, fig. 33 și p. 22. Cărămida se află în Muzeul Regiunii Porților-de-Fier, din Turnul-Severin.

Iulia Grata². Aici numele legiunii este redus la : LEG. IIII FL; deci inscripția este posterioară domniei lui Traian, ca și noua inscripție de mai sus³.

Asupra acestei legiuni se știe că, înființată de

¹ Ritterling, *Legio*, în *R. E.*, XII, p. 1540 și urm.

² *CIL*, III 14484. Acest frumos monument funerar se află în Muzeul Național de Antichități din București.

³ În Dacia mai avem de la această legiune inscripția funerară din Apulum (Alba-Iulia), *CIL*, III 201 : *M. Ulp(io) Caio, praefecto legionum IIII Flaviae et XIII Gem(inae)*, posterioară Împăratului Caracalla, întru cât aceeași persoană figurează în inscripția 1178 ca centurion al legiunii III Italica.

Vespasian în anul 70, cu elemente din Italia nordică și poate mai mult din Gallia sudică¹, a fost trimisă, probabil îndată după recrutarea ei, în Dalmația, de unde, către anul 86, Domițian o aduce în Moesia Superioară, pentru războaiele de la Dunăre. Primul ei sediu în această provincie, atunci constituită ca provincie obsebită de Moesia Inferioară, nu este încă precizat. După inscripțiile

Fig. 4. - „Pară de pin”, de la un monument funerar.

prehadrianice găsite la Viminacium (= Kostolač),— doi centurioni și un tribunus laticlavius, în afară de stampile pe cărămizi —, se presupune că aici, împreună cu legiunea VII Claudia, și-a avut primul sediu; între 102-107, în timpul războaielor dacice și, până la organizarea noii provincii, ar fi staționat în Sarmizegetuza, spre a reveni apoi în Moesia Superioară².

B. Filow³ dă ca probabil că, înainte de mutarea legiunii la Singidunum, și-a avut lagărul la Ratiaria. După cucerirea Daciei, la care această legiune a participat, — inscripțiile o arată, activând în noua provincie⁴; inscripția din Sarmizegetuza, CIL III 7904, ni dă un centurion al acestei legiuni ca *exer(citator) eq(uitum) sing(ularium) C(ai) Avidi Negrini, leg(ati) Aug(usti) Pr(o) Pr(aetore)*, — care Nigrinus este al doilea guvernator al provinciei până la anul 117.

Înprejurările grele de la Dunăre au reclamat supt Domițian, în scurtul interval de la anul 86 la 92, aducerea aici a cinci noi legiuni, spre a se înfrânge mișcările ofensive ale Dacilor, apoi ale Marcomanilor, Quazilor și Sarmaților, și, în bună parte, spre a se umplea golurile legiunilor distruse (V Alauda și XXI Rapax⁵). La scurt interval au

urmat războaiele dacice ale lui Traian, atâtea cerințe ale organizării noii provincii, și războiul împotriva Parților. Atari împrejurări, în această epocă de hotărâtă afirmare și extensivă a autorității romane la Dunăre, explică și neîntreruptele deplasări, în întregime sau parțiale, ale acestei legiuni, între anii 86 și 117, pe care numai viitoare eventuale descoperiri ni le vor putea înfățișa mai clar.

3. „Pară de pin”, provenind de la un monument funerar. A fost folosită ca material de construcție la același zid de epocă târzie (din fig. 1 f și fig. 4). Este un bloc ovoidal, din piatră de calcar tare, cu baza lipsă

4. Trei cruci adânc săpate pe o placă de piatră de nisip calcaros, folosită ca material de construcție la același zid de epocă târzie (e din fig. 1, și fig. 5).

Dimensiunile plăcii: 65/53 cm.; crucea mijlocie: 18/18 cm.; crucele laterale, fiecare, 10/10 cm.

Crucea centrală se prelungește în jos, până la baza plăcii¹, cu o bară (trunchiu), din care se ramifică lateral câte o ramură cu două vârfuri arcuite, ridicate în sus. Vârful ramurilor, ca și toate capetele crucilor, are terminațiuni sferoidale (e în fig. 1, și fig. 5).

Avem, după toate aparențele, înfățișarea crucii

Fig. 5. - Placă cu trei cruci.

roditoare de viață eternă, *ζώνων ζωοποιόν*, calitate cu care este preamărită de marii scriitori bisericești ai Siriei și Palestinei, de la Efrem din Siria (306? - 373) până la Sf. Ioan Damaschin

¹ Ritterling, I. c.

² *Ibid.*, Capitala lui Decebal, însă distinctă de noua fundație a lui Traian din Valea Hațegului, nu va fi ocupată decât la finele războiului al doilea dacic. Cf. C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'Antiquité*, București 1939, p. 36 și urm.

³ *Die Legionen der Provinz Moesia*, Leipzig 1906, p. 63.

⁴ Ritterling, I. c., p. 40.

⁵ *Ibid.*, p. 1277 și urm.

¹ Supt care este foarte probabil că, la construcția din care provine, era altă placă, cu continuarea ornamentației, întru cât capătul de jos al barei de mijloc nu este finit.

(675-749)¹. Ideia aceasta aparținând Orientului creștin nu este străină nici Occidentului². O particularitate de remarcat sânt terminațiunile rotunjite și bombate la capetele crucilor și ale ramurilor, care se pot apropia de bulele de la capătul brațelor unor cruci³ și pe care Reil le consideră ca simbolisând hrana cerească. Iconografia românească ni dă credința, paralelă cu aceasta, în sângele fructificator al Mântuitorului, din coasta străpunsă a căruia iese ramura de vîlă incolăcită pe cruce și încărcată dă ciorchini⁴.

Trebuie să facem apropierea că din același loc au mai ieșit anterior la iveală:

a) Un „capitel de pilastru, foarte primitiv lucrat, având săpat în relief o cruce în aceeași formă (secolele V-VI) ca aceia care ne întâmpină pe monumentele funerare vechi creștine găsite la Constanța“. Acest capitel cu cruce „s'a găsit căzut în vale în Octombrie 1910, dintr'un mare

Fig. 6. — În colțul de Sud Est al castrului Pontes (= Transdrubeta).

complex de clădiri, ale căror ziduri de fundament se pot bine observa în malul înalt, dărâmat acum în parte, al Dunării⁵, adică la locul unde

noi am descoperit apoi thermele romane și palestra lor.

b) Un „altar (?), cu o cruce mare, în relief foarte pronunțat, având dimensiunile 68/50/40 cm.“¹.

c) O „lespede de piatră de nisip, barbar prelucrată, de 1.38/0.65/0.20 m., având pe toată suprafața o cruce mare de formă bizantină, mai mult schișată decât lucrată ca relief și tot așa de primitiv cioplită ca și restul pietrei. După înfățișare, a servit de capac al unui mare sarcofag creștin“.

Importantă este constatarea că la zidul de epocă târzie de la thermele romane (A din fig. 1) s'au folosit materiale, nu numai de la monumente păgâne datând din veacul al II-lea (fig. 2-4), dar și de la monumente ale primei epoci de creștinism în Dacia, cum este placa aceea cu trei cruci (fig. 5). Repetăm că pe coasta din spre Dunăre, de supt aceleași construcție, deci provenind tot de la ea, s'au găsit cele trei monumente cu cruci (a, b, c) publicate de V. Pârvan.

Cunoaștem că veacul al IV-lea a văzut reazezându-se pe malul stâng al Dunării stăpânirea romană cu aceiași temeinicie ca pe vremea lui Traian, cu două noi poduri peste Dunăre, ridicate de Constantin-cel-Mare², cu castru din nou zidite, ca acel de la Drubeta³.

În jurul acestui castru, pe ruinele orașului păgân, începuse să se infiripeze o nouă Drubetă creștină. Aceasta a rămas însă cu atât mai expusă valurilor în continuă mișcare ale neamurilor năvălitoare germanice și asiatice, cu cât așezarea ei era, în același timp, unul din centrele de rezistență organizată a puterii militare romane și vad bătătorit de trecere către Vestul și Sudul Peninsu-

¹ H. Stern, *Les représentations des conciles, Byzantion*, Bruxelles, XI, 1936, fasc. 1, p. 147 și urm. Mulțămim părintelui Laurent, directorul Institutului Frances de Bizantinologie din București, pentru prețioase indicațiuni ce ni-a dat și pentru folosirea bibliotecii Institutului.

² H. Stern, *ibid.*, p. 147 și urm., fig. 17, pl. VI, mica cruce cu ramuri la basă, pe cupola conciliului din Antiohia. Cf. și Peirce et Tyler, *L'art byzantin*, t. I, pl. 107, pe laturea unui capac de sarcofag din Ravena, secolul al V-lea, crucea cu brațe egale, decorată supt brațe de ramuri înflorite, pe care stă câte o pasăre, reprezentând sufletul mortului, și ciugulind din cruce, izvor hrănitor de viață eternă.

³ H. Stern, *Byzantion*, XI, 1936, fasc. 1, pl. XIV.

⁴ N. Cartoian, *Mântuitorul și Viața de Vie*, extras din *Buletinul Imprimeriilor Statului*, ne. 1.

⁵ V. Pârvan, *Contribuțiuni epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București 1911, p. 190 și urm.

¹ *Ibid.*, *Știri noi din Dacia Malvensis*, *Mem. Ac. Rom.*, XXXVI, p. 48 și urm., pl. II, fig. 2, 1. Ambelesânt la Muzeul Național de Antichități din București. Sânt foarte primitiv și inegal lucrate, folosindu-se materialele găsite pe loc de la monumente păgâne. „Altarul“ (b) are două cruci pe fețe opuse. Capitelul (a) nu l-am mai putut găsi. Primitivitatea lor este și un document al stării precare în care se găsea populația locală, necurmat călcată de năvălitori, în aceste prime veacuri de creștinism, după părăsirea Daciei nord-dunărene.

² Unul în 328, între Oescus și Sucidava, altul, probabil, în același timp, de la Transmarisca la Daphne, de la gura Argeșului, — ambele prevăzute cu castele cap de pod pe mal nordic al Dunării. VI. Max Fluss, *Moesia*, în *R. E.*; D. Tudor, *Podul lui Constantin-cel-Mare* (*Arch. Olteniei*, XIII, n-le 71-4).

³ Al Bărcăcilă, *Une ville daco-romaine, Drubeta*, p. 28 și pl. xxxix.

lei Balcanice. Soarta Drubetei creștine, pentru scurtă durată renăscută, intră în soarta acelei „adevărate provincii romane în secolul al IV-lea ca și în al VI-lea, cuprinzând o parte însemnată din Banat și din Oltenia și care e când total deslipită de imperiu, când supt autoritatea lui (prin intrarea barbarilor stăpânitori acolo în legături de federație cu Roma nouă), când în sfârșit de-a dreptul romană, ca pe vremea lui Iustinian”¹.

Noul monument creștin ce publicăm este încă o confirmare a „înfloririi vieții romano-creștine în ținutul Drobetei prin secolele IV-VI, și mai ales pe vremea lui Iustinian, când episcopul de Aquae, din Dacia Ripensis, avea supt jurisdicția sa și orașele de pe malul stâng al Dunării”².

Din Transdrubeta.

Se cunoaște bogăția de monumente arheologice de pe malul iugoslav al Dunării în regiunea Porților-de-Fier, ținut care a făcut parte din provincia romană, mai veche ca Dacia, Moesia Superior, iar, după anul 270, din Dacia Ripensis a lui Aurelian³. În lipsa până acum de cercetări mai de aproape arheologice din partea vecinilor și prietenilor noștri iugoslavi în această regiune, socotim util a nu lăsa nepublicate unele constatări și descoperiri făcute în ultimul timp la Pontes (= Transdrubeta) și la Transdierna, ele fiind în strânsă legătură cu cele din corespondențele acestor stațiuni de pe malul românesc, Drubeta (Turnul-Severin) și Dierna (Orșova).

Castrul roman Pontes și capătul sudic al podului lui Traian le-am cercetat mai de aproape la 28 Iunie, 13 Iulie și 25 Septembrie 1932, cu binevoitorul concurs al autorităților iugoslave. Terenul castrului și împrejurimilor este proprietate a țăranilor din satele alăturate, Costol la Vest, Vârbița Mică la Est, cari-l cultivă, atât cât nu stânjenesc masivele zidării aparente, folosite pentru construcțiile lor proprii. Pentru aceasta au deschis în mai multe puncte ale castrului adevărate cariere (fig. 6 și 7), ceea ce ne-a determinat a-l vedea mai de aproape. Se scosese șapte mari grămezi de piatră din colțul de N. E. al castrului, altele din colțul de S. E., unde au săpat până la adâncime de 3.70 m.⁴.

Către mijlocul laturii nordice a zidului înpremuitor, deci la *porta praetoria*, sânt urmele unei săpături mai vechi.

Pe laturea de Vest a castrului, unde și Marsigli vedea „les mesures de quelque grand mur”¹, ca la 35 m. depărtare de colțul lui nord-vestic, se vede, complet descoperită, fundația unui turn pătrat, zidită din piatră spartă în mortar de var, întocmai ca la fundațiile traianice de la castrul Drubeta și la pilele podului lui Traian de pe ambele maluri. După așezare, ne aflăm aici la unul din cele două turnuri ale porții principale de stânga a castrului traianic (fig. 8 și 9).

Nu am putut distinge niciun indiciu vizibil din reconstruirea castrului de către Iustinian, de care Procopius ni vorbește în acești termeni: „Ambele castru (Pontes și Theodora-Drobeta), dărâându-se de vremuri și nu mai puțin de atacurile barbarilor, Împăratul Iustinian restaură pe cel din dreapta

Fig. 7. — Pe castrul Pontes.

Dunării, clădindu-l și întărindu-l din nou și inexpugnabil, asigurând astfel pe provincialii Iliricului din partea aceasta”². Kanitz³, identificând aceste ruine cu castelul Pontes (= Transdrubeta), găsește în ele două fortificații distincte: una, mai mică, de 50/70 m., pe care o atribuie lui Iustinian și care, în colțul ei nordic, dar cu altă orientare, cuprinde pe cea d’întăiu (fig. 10). Existența însă a turnului pătrat de poartă, de construcție traianică, pe laturea vestică, așezat la o treime din lungimea ei (v. și în planul de situație, fig. 10), indică epoca traianică pentru

¹ V. Pârvan, *Contribuțiuni epigrafice la ist. creșt. daco-roman*, p. 192.

² V. Pârvan, *Știri noi din Dacia Malveusis*, p. 49.

³ Max Fluss, *art. Moesia*, în *R. E.*

⁴ F. Kanitz, *Das Königreich Serbien und das Serben-*

volk, II (1909), p. 481, arată, la Costol, că în toate curțile a văzut mari grămezi de materiale antice, între ele uriașe arhitrave de piatră nisipoasă.

¹ *Description du Danube*, II, p. 52 și fig. xxxiii.

² *De aedif.*, IV., 6.

³ *O. c.*, p. 481 și urm., și schița, p. 454 și urm.

întregul castru, așa cum l-a văzut și Marsigli¹. Numai prin săpături arheologice se pot preciza caracterul și epoca pentru construcția distinctă însemnată de Kanitz, eventual și alte transformări ce s'au adus după Traian.

Castrul pătrat, cu laturea de circa 120 m., este înconjurat de trei părți de un șanț larg, acum adânc până la 6 m., cum se vede din secțiuni, din planul de situație și din vederea fotografică, (fig. 11-13).

La capătul sudic al podului lui Traian constatăm că pila culee se păstrează cu mult mai bine decât cea de pe malul nordic; în schimb, cele trei pile ce susțineau bolțile, zidite din piatră și cărămidă, dintre culee și portal, sânt distruse până la fundații, singurele rămase vizibile (în plan, fig. 11, și vederea fotografică, fig. 14, unde cele trei serii distanțate de persoane indică locurile acestor pile).

Fig. 8. — Fundația unui turn de pe latura de Vest a castrului Pontes.

Din pilele de la Nord de culee erau vizibile în albia Dunării, și rămase pe uscat, fundațiile primelor două, care au fost marcate în plan² (fig. 11); iar, mai departe, tremurarea apei indica rămășițele altor două pile. Aceasta ni-a dat îndemnul să obținem de la serviciul hidraulic din portul Turnul-Severin și de la Ministeriul Lucrărilor Publice planul de situație al albiei Dunării între culeele podului, precum și diagrama variațiunilor de nivel ale apelor pe treizeci de ani în urmă, începând cu 1905³. Aceste date sânt indispensabile la discutarea mijloacelor de realizare a uriașei

opere a lui Apolodor din Damasc, problemă pe care și-au pus-o toți învățații ce au studiat, fie numai podul, fie Columna lui Traian în legătură cu războaiele dacice. Aschbach⁴ a emis ipoteza că pe malul stâng a existat o mare limbă de pământ înaintată în apă, pe care s'ar fi construit mai întâi, deci pe uscat, ca la a treia parte din pod. După aceea, între pilele ridicate s'ar fi săpat un canal, pe care s'a abătut cursul apei, iar cu pământul scos s'ar fi creat în mijlocul albiei o insulă artificială, care a înlesnit construirea restului podului. Această ipoteză se prezintă astăzi ca o poveste ce nu corespunde realităților, atât canalul, cât și insula artificială fiind vechi formațiuni geologice. Din profilul transversal dintre culee (fig. 15), pe lățimea totală de 1082 m., se vede că Dunărea este navigabilă, la ape scăzute, numai pe două canale: de la malul stâng, lat de 210 m., cu adâncimi supt etaj de 2-5 m., și cel de la malul drept, lat de 192 m., cu adâncimi supt etaj de 2-5 m. Între aceste canale navigabile albia este ridicată, cu adâncime numai de 1-2 m., supt etaj. Această situație a albiei se prelungește în jos, cu mici variațiuni, până în dreptul insulei Șimian și a deltei Topolniței, a cărei gură este ca la 1750 m. în jos de podul lui Traian. În dreptul acestei delte canalul de stânga se încovoiaie spre insula Șimian, și tot din cauza ei se îngustează și se adâncește până la 12 m. supt etaj; cel de dreapta, către aceeași insulă, se adâncește până la 5 m. supt etaj. Între aceste canale, de la pod până la ostrovul Șimian, avem un mare banc de nisip, lung de 1250 m., lat la mijloc de 450 m., cu înălțimea maximă de 2 m. peste etaj, vizibil în fiecare an pe apele scăzute; capătul lui de sus începe îndată după linia podului. În albia Dunării, mai sus de pod, avem două bancuri similare: bancul Cladova, lung de 2500 m., lat la mijloc de 250 m., ridicat până la 1 m. peste etaj, și bancul Dudași, lung de 1900 m., lat la mijloc de 700 m., ridicat până la 2 m. peste etaj. Adăogăm constatarea, făcută de organele tehnice, că în regiunea Turnul-Severin fundul albiei Dunării este consistent, iar cursul ei stabilizat.

Pe lângă această examinare a situației geologice a albiei Dunării, discutarea mijloacelor de construcție a podului cere să se cunoască și variațiunile de nivel ale apelor. Din diagrama

¹ O. c., II, fig. xxxiii; reprodus de noi în *Drubeta*, fig. 19, p. 15,

² Planul și secțiunile le datorăm d-lui arhitect Rimner, care ne-a însoțit în această cercetare, și care a făcut împreună cu noi observațiile și măsurătorile necesare. Ii mulțămim cu recunoștință.

³ Lipsesc înregistrările din anii de războiu 1916-1918.

⁴ *Über Trajans steinerne Donau-Brücke*, Viena, 1858, p. 16.

anilor 1905-1938 (cu lipsa anilor 1916-1918), se constată următoarele: Scăderile maxime se înregistrează între lunile Septembrie-Ianuar, cea mai mare la 9 Ianuar 1909, cu 69 cm. sup etiaj¹; creșterile cele mai mari sânt în lunile April-Maiu, atingând maximum de 8 m. peste etiaj, la 8 Maiu 1919 și la 20 April 1924; ele se înregistrează însă une ori și în Iunie-August: + 5.50 m. la 26 Iunie 1906, + 6.82 m. la 8 August 1919, + 7.69 m. la 10 Iulie 1926, + 6.07 m. la 2 Iunie 1938².

Resultă din aceste date că marele arhitect Apolodor n'a putut nici să se gândească la o modificare a albiei Dunării, pe care a folosit-o așa cum era geologicește stabilită, nici să introducă în calculele lui, la o atare lucrare în toate d'inainte pregătită, scăderile maxime ale apei, acestea căzând în lunile Novembre-Ianuar, când lucrul de zidărie încetează.

În afară de canalul imaginat de Aschbach, Procopiu³ dă în termeni preciși existența unui alt canal, creat însă pentru asigurarea navigației după distrugerea podului. El zice: „Iar acolo (la Pontes) râul despăcat încunjură cu un braț o mică parte a țărâmului și își revine iarăși la albie... Aceasta însă o face nu după cursul său firesc, ci silit de dibăcia minții omenești. ...Fiindcă dărâmurile și fundațiile podului stăvillesc râul până într'atâta, încât îl fac nenavigabil; de aceea îl constrâng să-și schimbe cursul, și iarăși să-și revină la albie, ca și în partea aceea (în regiunea podului) să-l aibă navigabil“.

S'a căutat, discutându-se mijloacele de cons-

¹ Scăderea la 15 Ianuar 1858, care a dat lui Aschbach prilejul studiului sau asupra podului, a fost de 42 cm. sup etiaj la Orșova.

² Toate datele și măsurătorile acestea sânt extrase după planul oficial de situație a Dunării în 1935 la Turnul-Severin și după diagrama nivelului apelor între 1905 și 1938, pentru care mulțămim cu recunoștință d-lui inginer Manoliu din Ministeriul Lucrărilor Publice, iar pentru executarea profilului fig. 14 d-lui ing. Vereanu din Turnul-Severin.

³ *De aedif.*, IV, 6.

truire a podului, să se pună în contradicție¹ această afirmație a lui Procopiu cu aceea a lui Dio Cassius, care spune: „cursul apei nu se putea abate“; dar, după cum observă Petersen² și cum reiese clar din textul lui Procopiu, acesta nu se referă, ca Dio Cassius, la greutatea de construire a podului, ci la împiedecarea navigației după distrugerea lui.

O altă falsă legătură s'a făcut de către Aschbach, Cichorius ș. a. între textul citat al lui Procopiu și cuvintele lui Pliniu cel Tânăr (Ep. VIII, 4), care între marile opere ale lui Traian enumeră și „Immissa terris nova flumina, novos pontes fluminibus iniectos“. Petersen³ încearcă să localizeze această vagă indicație a lui Pliniu asupra unor mari lucrări de abateri de ape, con-

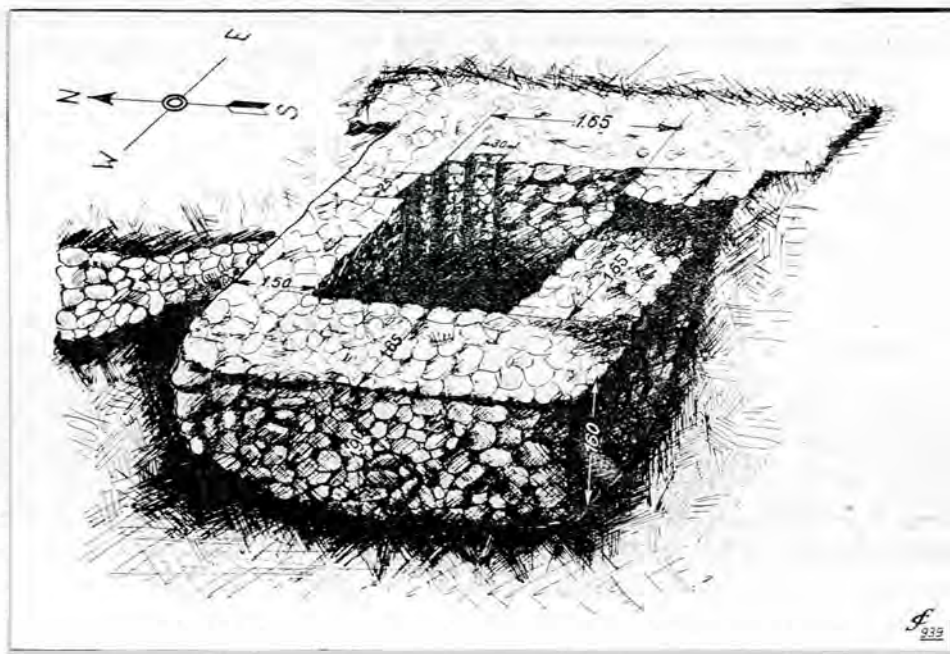

Fig. 9. — Fundația turnului din vederea fotografică a fig. 8.

cepute și executate de Traian, la Porțile-de-Fier, lucrări însemnate de Marsigli⁴, care însă nu li-ar fi înțeles adevărata destinație, iar, mai recent, de Kanitz⁵. După observațiile și măsurătorile acestuia, canalul, apărat de ambele părți de câte un dig înalt de 14 metri, ar fi avut o deschidere de 57 metri și o lungime de 3220 metri. Acesta ar fi precursorul actualului canal de la Porțile-

¹ Între alții la d. A. Decei, *Podul lui Traian de la Turnu-Severin*, în „Anuarul Institutului de studii clasice din Cluj“, 1928-1932, p. 158.

² *Traians dakische Kriege nach dem Säulenrelief erzählt*, II, p. 128 și urm. (Excursul I).

³ *Ibid.*

⁴ *Description du Danube*, II, fig. xxvii.

⁵ Kanitz, *Das Königreich Serbien und das Serben-volk*, vol. II, p. 494 și urm.

de-Fier, deschis în 1896, cu lăţimea albiei de 80 metri şi cuprins între două diguri lungi de câte 2.000 de metri.

De la acel canal de la Porţile-de-Fier ar pleca, după Petersen, ştiria lui Procopiu despre un canal construit în dreptul podului lui Traian. Locul acestui canal, dacă el a existat, cum spune Procopiu, nu la Porţile-de-Fier, ci în dreptul podului dărâmat al lui Traian, este la poalele dealurilor ce se ridică la Sud de platoul pe care este construit castrul Pontes. El s'ar întinde de la Est de terenul înălţat pe care se află Cetatea Cladovei (Fetislam) până la satul Vârbiţa Mică, pe o distanţă, în linie dreaptă, de mai bine de şase kilometri. Ar fi fost o lucrare uriaşă, disproporţionată faţă de alte mijloace tehnice de care Romanii dispuneau pentru curăţirea celor două canale navigabile, pentru care se putea aştepta epoca apelor celor mai scăzute, iar până la desfundare era uşor să se folosească mijlocul transbordării, care la Porţile-de-Fier s'a aplicat până la recenta construire a actualului canal¹.

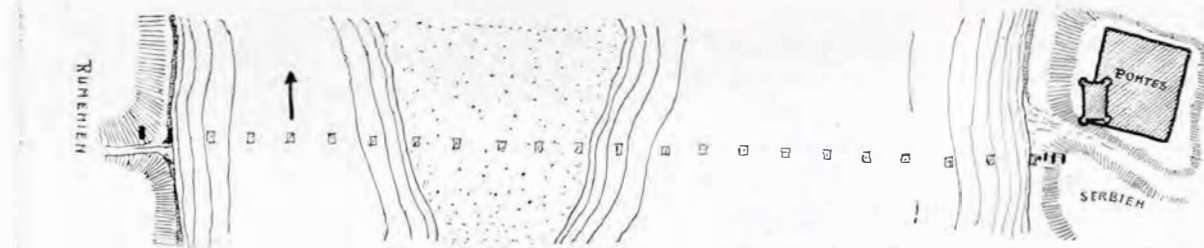

Fig. 10. — Plan de situație a castrului Pontes și a ruinelor podului, după Kanitz.

Dacă supt dealurile de la Sud de Pontes există indicii pentru un vechi canal (fig. 13), acesta a fost mai curând un braț natural al Dunării astupat, așa cum în apropiere, ca la 20 de kilometri mai jos de podul lui Traian, este în curs înaintat de astupare brațul Dunării dintre Ostrovul Corbului și dealul nisipos al Stărminei².

* * *

O parte din cărămizile mari cari intră în con-

¹ Asupra folosirii acestui mijloc v. Brandis, *Danuvius*, în *R. E.*, p. 2127.

² N'am putut avea pentru documentare asupra existenței acestui canal un plan de situație sau o hartă la scară utilă a terasei de la Pontes până la poalele dealurilor de la Sudul ei. O colaborare cu prietenii noștri iugoslavi poate înlesni clarificarea multor chestii de caracter științific în această atât de însemnată și pitorească regiune a Porților-de-Fier. O nădăjduim.

D. Tudor crede în existența la Pontes a brațului natural, desfundat și folosit de Apolodor (*Date nouă despre podul lui Traian, Arhivele Olteniei*, zn. XIV, 1935, fasc. 77-78, p. 77 și urm.). Acest canal ar fi reprezentat pe Columna lui Traian, însă inversat, pe malul stâng, în loc de malul drept al Dunării.

strucția pilei culee de pe malul iugoslav poartă stampila: „Coh(ors) III Brit(tonum)“. Am desemnat pe cele vizibile (fig. 16-18), lăsându-le în zidăria lor, așa cum le-am găsit.

- a) COH. III B[RI]T]
- b) [COH] III BR[IT]
- c) [C]OH III [BRIT]
- d) COH [III BRIT].

Cărămizi cu stampila aceleiași cohorte, cum și ale cohortelor II Hisp(anorum), I Cre(tum), s'au mai găsit în pilele podului lui Traian în Ianuar 1859 (*C I L*, III, 1703); altele la Corabia și la castelul Kleinschenk de pe Valea Oltului (*C I L*, III, 8074¹²); una, găsită în castrul Drubeta, o avem în Muzeul Regiunii Porților-de-Fier din Turnul-Severin¹. Această cohortă a putut aparține, în epoca războaielor lui Traian, armatei Moesiei Superioare, după care ar fi fost dusă în Dacia².

* * *

Din Transdierna (Techia). Despre această in-

semnată stațiune din Moesia Superior, așezată în fața Orșovei, îndată după ieșirea Dunării din defileul Cazanelor și ceva mai sus de Porțile-de-Fier, avem până acum foarte puține știri³. Era la drumul săpat de Traian în stâncă, de-a lungul Dunării⁴, și anume la punctul de trecere pe malul nordic al fluviului, către Valea Cerneli și a Timișului. Aici se localizează⁵ unul din cele două poduri de vase pe care Traian a trecut armata pentru războiul dacic în 101; din fața ei, de la Dierna, începea drumul apărat de castru și care tot odată era și linie vamală interioară, ducând

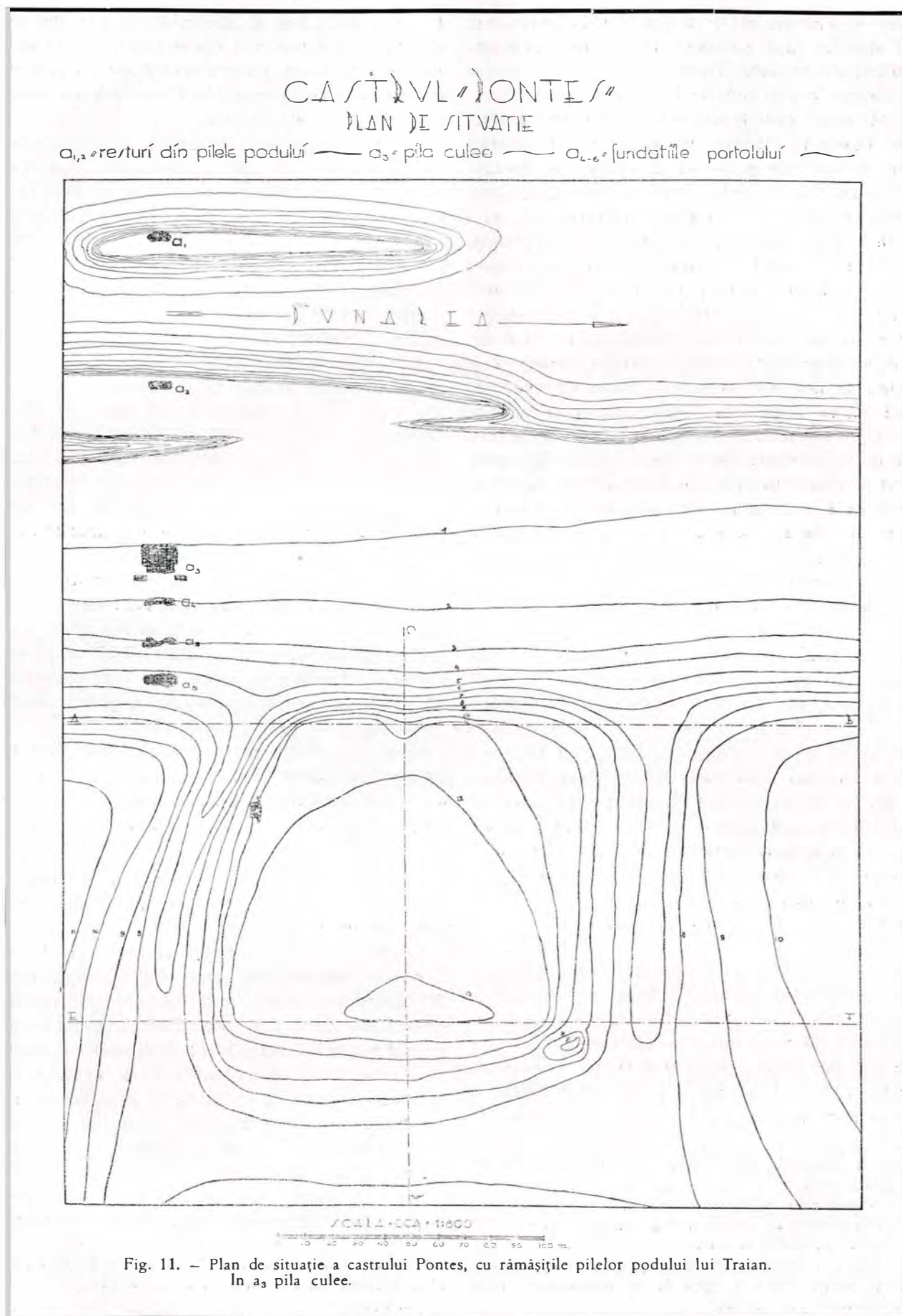
¹ Al. Bărcăllă, *Drubeta*, extras din *Boabe de Grâu*, 1932, fig. 37 și p. 24.

² Cichorius, *Cohors*, în *R. E.*

³ Egon Braun, *Transdierna*, în *R. E.*

⁴ Drum comemorat de inscripția de pe stâncă din fața Ogradinei, susținută de două genii în relief și încadrată de ornamente. V. frumoasele reproduceri în F. Kanitz, *o. c.*, II p. 511 și urm.; *C I L*, III, 1699 = 8267.

⁵ Paribeni, *Optimus Princeps*, I p. 242; Cichorius, *Die Reliefs der Trajanssäule*, II, p. 32, localizează acest pod la Drubeta.

în ținutul aurifer al Daciei Apulensis, la Ampelum (Zlatna)¹. După părăsirea Daciei de către administrația romană, Transdierna cade în partea apuseană a noii provincii Dacia Ripensis².

Marsigli³ găsește aici, la Est de vărsarea pârăului Techia în Dunăre, un castel pătrat, cu mici turnuri rotunde la colțuri, cu cortinele de câte 15 toase (29.235 m.), construit din pământ, cărămidă, înpresurat de un șanț (fig. 19) și așezat față în față cu cel din Orșova Veche a Munteniei, care este de aceeași formă și făcut din aceleași materiale. În același punct, Kanitz⁴, după mai bine de un veac și jumătate, nu mai găsește castelul pătrat cu turnuri rotunde al lui Marsigli, ci numai „resturile unei construcții în parte distruse de Dunăre“, cu ziduri groase în medie de 3.2 m., în lungime pe frontul sudic de 36 m., care indică o foastă fortificație, dar căroră lipsindu-li turnurile rotunde, s'ar exclude posibilitatea să fi fost aici castelul propriu-zis. Pe acesta Kanitz îi identifică cu resturile unei construcții dreptunghiulare, de 100/94 m., cu ziduri groase de 2 m., situată la stânga pârăului Techia, pe care și în interiorul căreia găsea așezată partea nordică a satului, împreună cu localul Vămii (fig. 20). Această din urmă construcție Marsigli n'a remarcat-o. Kanitz adaugă la constatările lui Marsigli altele noi, astăzi foarte greu de verificat și de precizat, întru cât de ambele părți ale pârăului Techia s'au ridicat noi construcții și anume: pe malul drept, palatul Administrației Porților-de-Fier, chiar peste castelul identificat de Marsigli, iar pe malul stâng un mare grup de locuințe pentru personalul acestei administrații (fig. 22).

Ridicarea mării construcții de la Est de pârău a reclamat săpături pentru fundații, cu care prilej s'a dat pe toată suprafața de masive ziduri și materiale de construcție romane, ale căror locuri sânt însemnate pe planul ridicat de d. inginer Nenad Popovici⁵ (fig. 22). Din acest plan, din vederea fotografică (fig. 21) și din observațiile proprii făcute pe teren, reiese că noua construcție se ridică peste fostul castel roman, ales tocmai pentru nivelul terenului înălțat prin masivele construcții romane. Este un mic platou, al cărui nivel se ridică, și înainte de noua construc-

ție, cu 5-6 m. față de nivelul albiei pârăului din stânga și al depresiunii din dreapta, care se prelungește pe toată latura sudică, cu un șanț de aceeași adâncime; spre Nord are căderea naturală până în albia Dunării.

De la Marsigli până la Kanitz zidurile acestui castel vor fi suferit multe distrugerii, cum s'au constatat și la Pontes, și modificări; despre castelul corespunzător din Orșova (Dierna), Marsigli ni spune: „Nos troupes et les Turcs tour-à-tour ont muni ce fort d'un bon rempart et d'un fossé“. Din planul de situație (fig. 21) ce publicăm, limitele castelului se pot cu aproximație reconstitui pe linia cotelor 55,55; iar cele două resturi de zidărie din extrema nordică, situate pe cotele 50-51, denotate în plan cu A, ar putea fi rămășițele unor ziduri de izolare ale castrului către Dunăre, pornind din colțurile laturii lui nordice. Kanitz, după desemnul ce ni dă (fig. 20), a văzut din acest castel numai latura lui nordică împreună cu cele două ziduri de izolare, care, în ipoteza existenței lor, se prelungeau până în albia Dunării. Cu ziduri identice, prelungite până în albia Dunării, este izolată latura sudică a castrului Drubeta¹; pe acestea Marsigli² le însemnează; pe cele din Transdierna nu le-a însemnat, pentru că nu vor fi fost vizibile. Aceasta nu însemnează că la Vest de pârăul Techia n'au existat și celelalte construcții antice pe care le descrie Kanitz, asupra căroră deocamdată nu putem spune mai mult.

Părți din zidurile micului castru din dreapta pârăului au rămas evidente și după amenajarea terenului din jurul noii construcții; de asemenea se păstrează bine șanțul lui sudic.

* * *

La săparea fundațiilor noii clădiri, ale cărui limite sânt însemnate pe plan (fig. 21), s'au scos, între alte materiale, următoarele:

1. „Statuia votivă a zeiței „Iuno Regina“, cu lipsa părții superioare de la mijloc în sus (fig. 23). Zeița poartă o tunică lungă, bogat cutată, ce-i cade până jos, rămânându-i descoperite numai vârfurile picioarelor; peste tunică o mantie cu cute armonios trasate i se lasă în față de-a curmezișul, din spre șoldul stâng până de-așupra genunchiului drept; zeița se razimă pe piciorul drept, îndoind pe cel stâng. Spatele statuii este numai sumar schițat.

Socul pe care stă și pe care este săpată inscripția, cioplit din aceeași bucată de marmură,

¹ C I L, III, 1568; Gr. Tocilescu, *Mon. epigr. și sculpt.*, p. 215 și urm.

² Brandis, *Dacia Ripensis*, în *E. R.*

³ *Description du Danube*, II, p. 15, fig. xxv.

⁴ *O. c.*, II, p. 445 și urm.

⁵ Căruia îi mulțumim cu recunoștință, atât pentru plan, cât și pentru copia în gips de pe monumentul votiv mithriac mai jos descris.

¹ Al. Bărcăcilă, *Une ville daco-romaine, Drubeta*, în *L'Archéologie en Roumanie*, 1938, pl. xxxix.

² *O. c.*, fig. xxxiii.

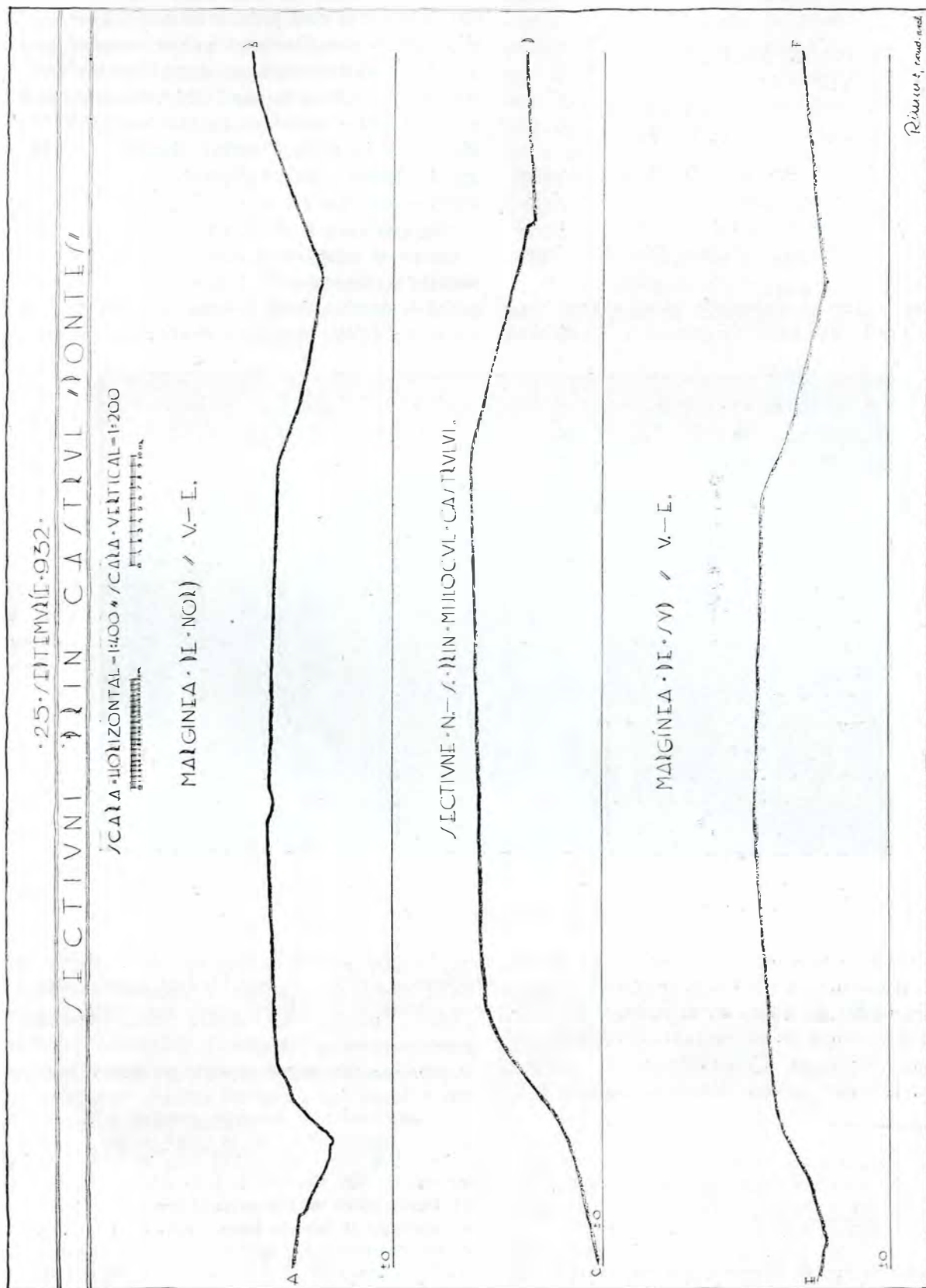

Fig. 12. Secțiuni prin castrul Pontes.

are dimensiunile: 14 37/19 centimetri. Înălțimea totală a monumentului este de 84 centimetri (14+70).

Dăm inscripția¹:

1. IVNONI REGINAE
2. VLP ANT QVINTVS DEC
3. AEDILIC QVAEST M D OB
4. HONOR QQ PORT VS.

Cetim: *Iunoni Reginae*, *Ulp(ius) Ant(oni)us Quintus, Dec(urio)*, *Aedilic(ius), Quaestor(icius) M(unicipii) D(iernensis). Gb*, *Honor(em) Q(uin)quennalitat(is) Port(us). V(otum) S(oluit) [L(ibens) M(erito)]*².

Avem în această inscripție numele unui magistrat local, decurion (membru al Consiliului

Porțile-de-Fier, și o importantă stațiune a flotei moesiace.

Inscripția confirmă încă odată că Dierna nu a fost „*colonia a divo Traiano deducta*“, cum afirmă Ulpianus și cum Paribenii inclină a crede¹. Rangul de colonie îl primește după Drubeta, care îl are cel mai târziu din anul 201². Această situație a reieșit întâiu din inscripția din Apulum, *C I L*, III, 14468, în care *L. Iulius Bassinus*, tribun al leg. IV Flavia, este și *Flamen Coloniae Drubetensis* și *Flamen Municipii Diernensis*. Noua inscripție este încă o confirmare.

Cu acest prilej se impune verificarea lecturii inscripției funerare *C I L*, III, 8009 (= 1559), găsită la Slatina, între Dierna și Tibiscum, care s'a cetit: *D(is) M(unibus). P(ublio) Aelio Ariorto*

Fig. 13. Vedere de pe latura de Sud a castrului Porțes: în față, șanțul sudic al castrului; supt dealurile din fund, presupusul canal de care vorbește Procopius.

Municipal) al municipiului Dierna de pe malul stâng al Dunării, care trecuse prin gradele magistraturale, întâiu de quaestor, apoi de aedil. Monumentul îl ridică cu prilejul primirii unei noi demnități, aceia de *Quinquennalis* al portului Diernei. Era aici, îndată înainte de trecerea prin

III Vir(o) an(nuali?) M(unicipii) D(robetae) interfecto a latronibus, etc. De fapt, după înlăturarea afirmației lui Ulpian, mai sus citată, trebuie

¹ La descifrarea inscripției am consultat pe d. profesor R. Egger din Viena, căruia îi mulțumim cu recunoștință. Partea inferioară a soclului, în jumătatea din dreapta a ultimului rând al inscripției, este deteriorată, credem, d'înaintea ciopririi inscripției. Așa se explică neregularitatea în așezarea literelor și inegalitatea dimensiunilor lor.

² Un *quinquennalis primus* al municipiului apropiat, Drubeta ni-l dă inscripția găsită în Semendria; *C I L*, III, 8129 (= 6309).

¹ *L'Ordinazione della conquista di Traiano, Dacia*, II, 1925, p. 5.

² Aceasta rezultă din inscripția onorifică a Împăratului Caracalla, descoperită de noi la capela cetății Severinului (v. *Bul. Com. Mon. Ist.*, an VIII, fasc. 31, 1915, p. 141, și *ibid.*, fasc. 94/937, în extras la p. 5), și publicată mai întâiu de V. Pârvan (*Știri noi din Dacia Malvensis*, p. 41 și urm.), care stabilește că Drubeta este colonie înainte de 210. Cum însă din titulatura lui Caracalla lipsește epitetul de *pius*, dobândit în 201, și care în același inscripție nu lipsește din titulatura tatălui său, Septimiu Sever, inscripția este anterioară anului 201; Drubeta ajunge deci colonie între anii 193 și 201, numindu-se *Colonia Septimia Drobeta*.

să se cetească *M(unicipii D(ierna)*, atât după locul unde s'a găsit, la Nord de Dierna și mult mai departe de Drubeta, cât și pentru faptul că aceasta, în general, în inscripții, își poartă numele întreg, care este: *Municipium Hadriani Drubeta* (și *Drobeta*). O urmare a acestei rectificări este și înlăturarea probabilității unei dependențe a localității (*vicus*) *Ad-Mediam* de Drubeta mai curând decât de Dierna, dedusă de Mommsen¹ din această inscripție, n-l 1559 = 8009, în care se cetia Drobeta în loc de Dierna, și din n-le 1577, 1570, 1580. Dar n-l 1577 indică numai prezența în regiune (la castrul *Ad Mediam*) a cohorții III Dalmatarum, care în Drubeta nu este cunoscută, iar celelalte două inscripții Mommsen le

acesta ridicat pe gâtul animalului, ale cărui testicule le atacă scorpionul, geniu dușman al distrugerii. O curea lată încinge trupul taurului; vârful cozii i se schimbă în dublu spic de grâu, simbol al binefăcătoarei minuni ce se săvârșește prin jertfire¹; zeul, cu genunchiul stâng pe mijlocul taurului, cu piciorul drept întins și apăsând pe piciorul corespunzător din urmă al animalului, îi implântă cuțitul cu dreapta, în timp ce cu stânga îi ține de nări capul ridicat. Zeul este înbrăcat cu o tunică scurtă, încinsă; hlamida îi flutură la spate, ca și teaca de la cuțit petrecută peste umărul drept; în picioare poartă cizmulite înalte, sus răsfrânte. De o parte și de alta, dadoforii, cu picioarele încrucișate și la fel îmbrăcați,

Fig. 14 – Ruinele capătului sudic al podului lui Traian: A, pila culee; B, C, D, fundațiile pilelor dintre culee și portal.

caracterizează ca „*corrupti vel incerti tituli*“. Încercând să descifreze sfârșitul inscripției 1570, Mommsen spune numai „*in mentem venit: Dec(urio) Col(oniae) Drub(etae)*“, iar n-l 1580, luat din Grisellini, este un fragment de inscripție cu conținutul: *Paulus Dec(urio) Col(oniae) Coniugi corissime (sic) posuit*.

2. *Fragment de monument votiv mithriac* pe o placă de marmură de 59/36/8 cm. (fig. 24). Avem scena obișnuită din cultul zeului solar Mithras, jertfirea taurului, ingenunchiat de zeul biruitor, care-i implântă cuțitul în grumaz. Din sângele curs vin să se îndestuleze șarpele și cânele,

privesc spre zeu ținând, unul (Cautes) făclia ridicată, celălalt lăsată în jos (Cautopates); la cel din stânga s'a păstrat căciula frigiană cu marginile răsfrânte. Monumentul este spart de jur împrejur, fața zeului mutilată, capul dadoforului din dreapta, lipsă.

Pe banda care limitează jos această scenă se indică numelui zeului:

M(ithras).

Supt această bandă erau alte figurații în legă-

¹ C I L, III, *Ad Mediam*.

¹ Din sângele taurului crește vița, care dă băutura sfântă a misterelor; Fr. Cumont, *Monuments relatifs au culte de Mithra*, t. I, p. 905.

tură cu cultul zeului, din care se păstrează numai un capăt de mantie fluturând.

Este o frumoasă lucrare de artă provincială romană¹, ca și monumentul votiv mai sus descris.

O comunitate mithriacă la Dierna era cunoscută prin relieful publicat de Fr. Cumont².

3. *Fragment de monument funerar* pe piatră de calcar, din care se păstrează numai parte din jumătatea din stânga. Am citit:

D [M]
AVRELIVS...
CVRI...
VIXIT...
[A]VREL...

Dimensiunile: 52/42/20 cm.

4. Mai multe cărămizi mari și fragmente cu stampila:

mai multe piese arhitectonice, între care un capitel cu frunze de acant.

6. Un însemnat număr de monede, care oglindesc lungă durată a influenței și stăpânirii romane în această parte a Moesiei Superioare. Am notat din ele:

a) bronz: M. Agrippa L(ucii) F(ilius) Co(n)s(ul) III. Rv.: S(enatus) C(onsultu);

b) bronz: Divus Aug(ustus). Rv.: Provident(ia) S(enatus) C(onsultu);

c) bronz: Antonia Augusta. Rv.: Ti(berius) Claudius Caesar Aug(ustus) Imp(erator) [...P(ontifex)] M(aximus).

d) arg.: Diva Faustina. Rv.: Augusta.

e) bronz: Gal(erius) Val(erius) Maximianus Nob(ilis) Caes(ar) Rv.: Genio...

f) mai multe monede de la Constantin-cel-Mare și alți împărați din familia lui.

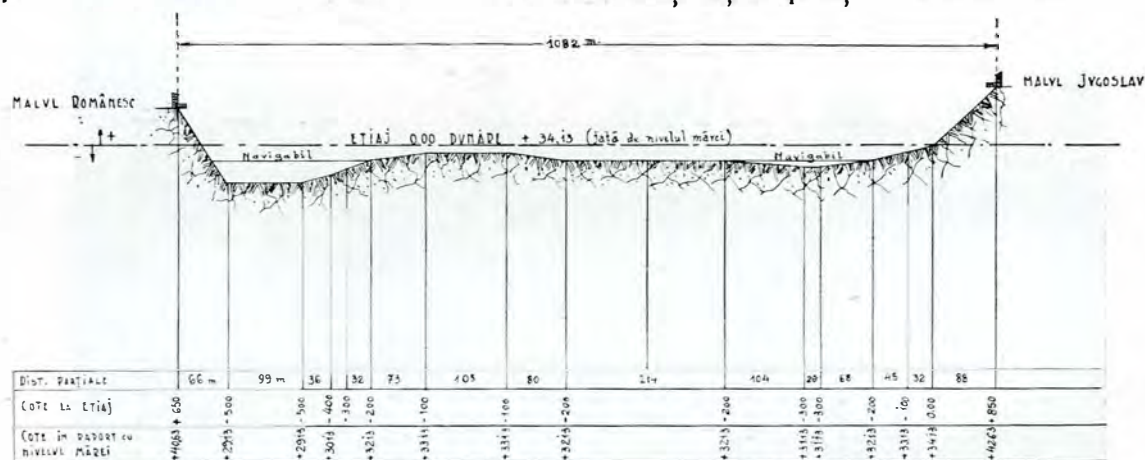

Fig. 15. — Profilul transversal al albiei Dunării între culeele podului lui Traian.

D R P DIERNA

Adecă: D(e) R(e) P(ublica) Dierna.

Cărămizi fabricate la Dierna s'au mai găsit, pe malul drept al Dunării, la Golumbinie, Praovo³, iar, pe malul stâng, în castrul Drubeta⁴.

5. Mare scaun din piatră de calcar (fig. 25) și

Cele mai multe din obiectele de mai sus și alte materiale de construcție s'au găsit în partea sudică a noii construcții la punctul indicat pe plan (fig. 21). Ele sânt și o indicație de reconstruire a castrului, probabil și în epoca lui Constantin-cel-Mare, cu materialele monumentelor anterioare distruse de invasi⁵.

NOUVELLES ARCHÉOLOGIQUES DE LA RÉGION DES PORTES-DE-FER: DRUBETĂ-TRANSDRUBETĂ-TRANSDIERNA.

R É S U M É.

1. *Drubeta*. Dans les décombres d'une construction de basse époque, probablement du VI-e siècle, érigée

dans la partie Sud-Ouest de la palestres des thermes roumains récemment découvertes à Turnu-Seve-

¹ A se compara, ca realizare artistică, între altele, cu relieful mithriac de la Museul din Deva, reprodus de Silvio Ferri, *Arte romana sul Danubio*, fig. 458.

² O. c., II, p. 278, no. 176. Pentru alte monumente mithriace descoperite în regiunea de Vest a Olteniei v. Al. Bărcăclău, a) *Monumentele religioase ale Drubetei*, extras din *Arhivele Olteniei*, n-le 71-73/1934, p. 34 și urm., și fig. 46-48; b) *Bârboiu, Botoșești-Paia*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, fasc. 93/937.

³ Patsch, *Dierna*, în *R. E.*

⁴ V. Pârvan, *Știri noi din Dacia Malvensis*, p. 50. Un exemplar de la Trausdierna ni s'a dăruit pentru Museul Porților-de-Fier din Turnul-Severin, unde se păstrează, are dimensiunile de 45/31/8 centimetri, iar stampila 20/3,5 centimetri.

⁵ Pieseile mai importante descoperite sântem informați că s'au trimis la Museul Național din Belgrad.

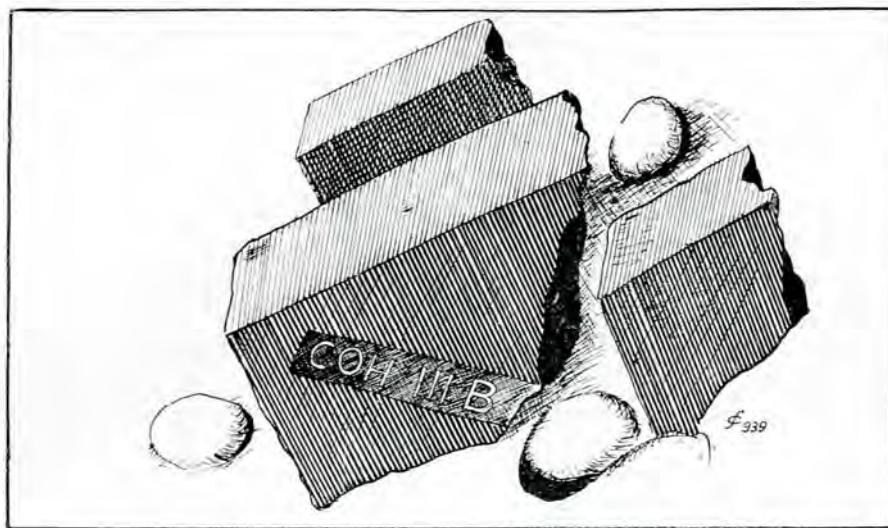

Fig. 16. – Cărămidă pe fața culeii de Sud a podului lui Traian, cu stampila: Coh(ors) III B[rit(onum)].

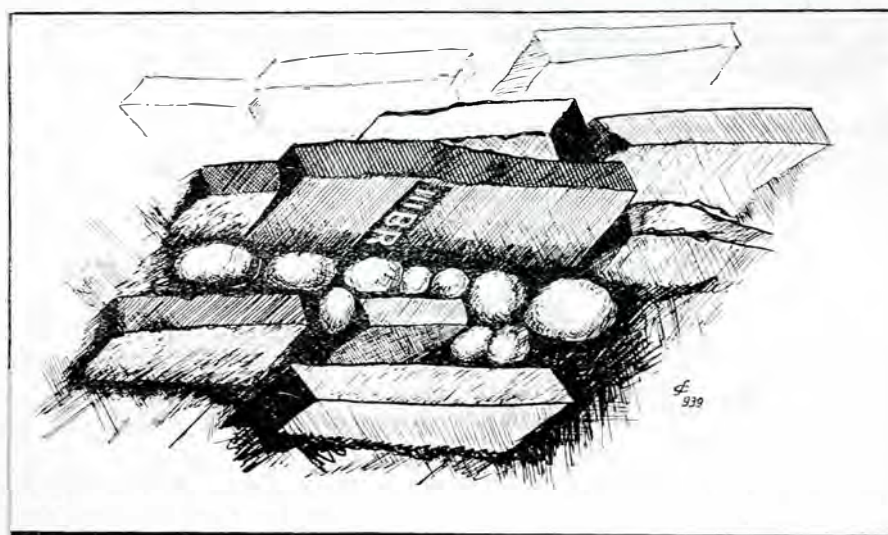

Fig. 17. – Cărămidă pe fața culeii de Sud a podului lui Traian, cu stampila: [Coh(ors)] III Br[it(onum)].

rin¹, nous avons trouvé les pièces suivantes, dont l'importance dépasse l'histoire de cette ville à l'époque romaine (A de la fig. 1).

Ce sont :

1. L'inscription funéraire de „M. Mincius Simphorus, Aug(ustalis) M(unicipii) H(adriani) D(rubetae)“ (fig. 2), datant du II-e siècle, étant connu que cette ville devint colonie dans l'intervalle de 193 à 201², pendant le règne de Septime Sévère. L'inscription indique l'existence à Drubeta d'un „Collegium augustalum“, qui desservait le culte de l'empereur divinisé.

2. La stèle funéraire de „Centurio Leg(ionis) III F(laviae), Fr(umentarius), [Dom]itius [Ja]nuarius“ (fig. 3), datant de l'époque du siège de cette légion à Singidunum, où elle fut transférée au commencement du règne d'Adrien. A Drubeta on a trouvé encore une brique avec l'estampille

bout inférieur de la croix centrale est prolongé par une tige, du milieu de laquelle partent des rameaux latéraux avec des terminaisons sphériques, qui marquent aussi les bouts des croix. C'est la représentation de ce qu'on appelle ξύλον ζωοποιόν, le bois vivifiant de la croix qui donne la vie éternelle, glorifié par les Pères de l'Église, depuis Éphrem le Syrien (306?-373)¹ jusqu'à Jean Damascène (675-749)¹.

C'est du même bâtiment de basse époque, érigé sur les ruines des thermes et construit avec des matériaux pris aux monuments antérieurs écroulés, païens et chrétiens, que proviennent trois autres monuments à croix, publiés par V. Pârvan². Ce sont là des documents de la vie chrétienne, qui, malgré les invasions barbares, a fleuri au Nord du Danube à l'abri des fortifications romaines érigées par Constantin-le-Grand à Drubeta³, Sucidava, Daphné⁴, et au VI-e siècle à Drubeta, par Justinien.

II. *Transdrubeta*. Le camp romain *Pontes* étant en la possession des paysans, ceux-ci utilisent non seulement son terrain pour l'agriculture, mais aussi ses constructions, dans lesquelles ils creusent de véritables carrières, comme dans le coin Sud-Est (fig. 6, 7). Sur le côté Ouest, à une distance approximative de 35 m. de son bout du Nord, ils ont mis en évidence les fondations d'une tour carrée (fig. 8-9), construction exé-

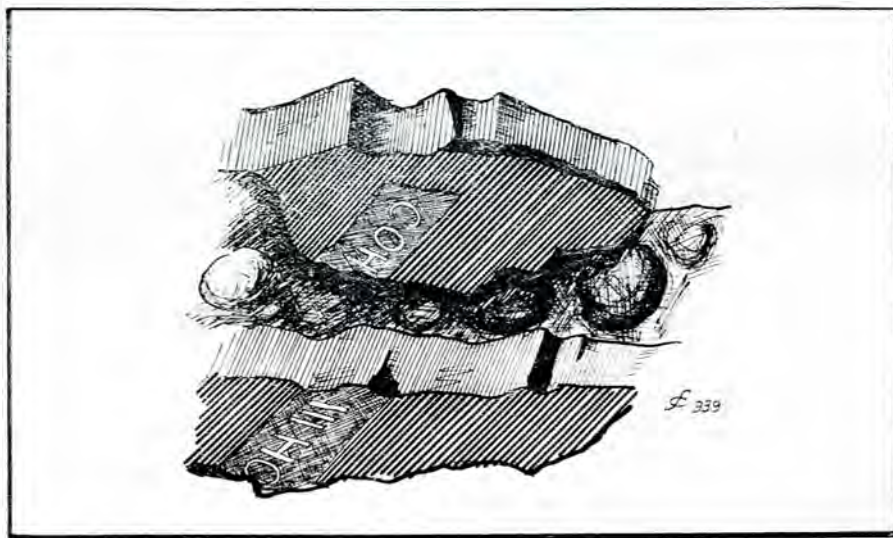

Fig. 18. — Două cărămizi pe fața culeii de Sud a podului lui Traian cu fragmente din ștampila : Coh(lors) III Brit(tonum).

cutée à la manière de l'époque de Trajan, en pierre cassée liée avec du mortier, comme on le voit aussi dans les piliers du pont voisin. Évidemment c'est la place d'une des deux tours qui flanquaient la *porta principalis sinistra* du camp de Trajan, tel qu'il a été vu par Marsigli⁵, mais que Kanitz⁶

cutée à la manière de l'époque de Trajan, en pierre cassée liée avec du mortier, comme on le voit aussi dans les piliers du pont voisin. Évidemment c'est la place d'une des deux tours qui flanquaient la *porta principalis sinistra* du camp de Trajan, tel qu'il a été vu par Marsigli⁵, mais que Kanitz⁶

Filow, *Die Legionen der Provinz Moesia*, pp. 63, 64.

¹ H. Stern, *Les représentations des Conciles, Byzantion*, Bruxelles, t. XI, 1936, fasc. 1, p. 147 et suiv.

² *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, Bucarest 1911, p. 190 et suiv., et *Știri noi din Dacia Malvensis*, p. 48 et suiv., pl. II, fig. 1-2.

³ Cr. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques*, p. 140 et suiv. ; Al. Bărcăcilă, *ouvr. cité*, pp. 20-28, p. xxxix.

⁴ Max Fluss, *Moesia*, dans *R. E.*

⁵ *Description du Danube*, II, p. 32 et fig. xxxiii.

⁶ *Das Königreich Serbien und das Serbenvolk*, II (1909), p. 481.

¹ Al. Bărcăcilă, *Une ville daco-romaine : Drubeta*, Bucarest 1938, pp. 40-46, pl. xxxvi-xxxviii.

² Ce qui ressort de l'inscription honorifique érigée par la Colonia Sept(imia) Drubeta pour l'empereur Caracalla, entre les titres duquel manque celui de Pius. L'inscription est publiée par V. Pârvan, *Știri noi din Dacia Malvensis*, p. 41.

³ Cf. Ritterling, *Legio*, *R. E.*, XII, p. 1540 et suiv. ; B.

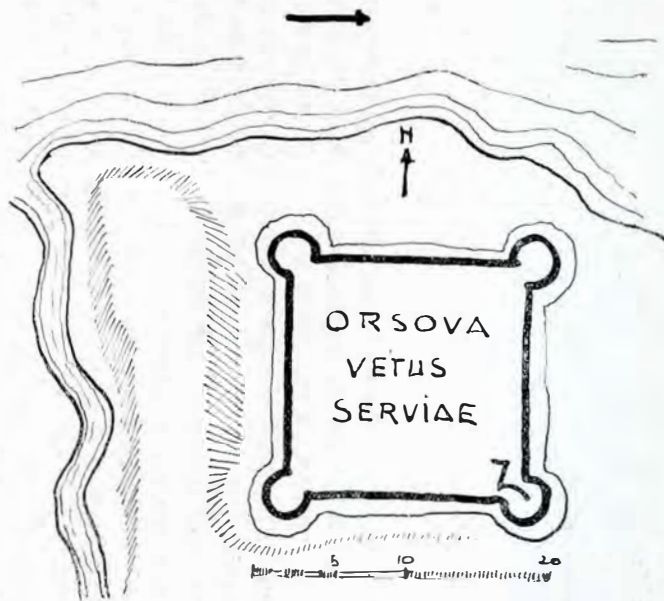
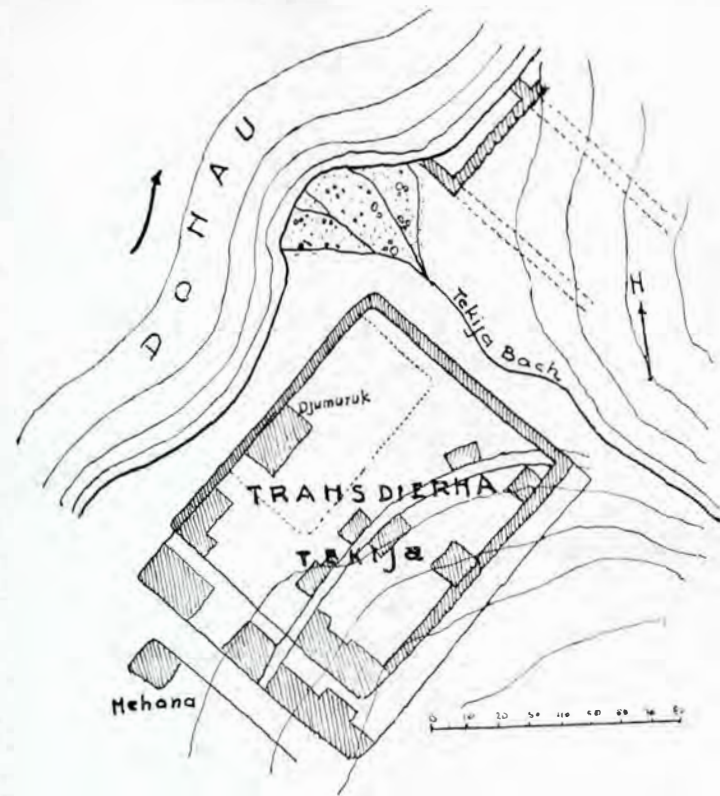

Fig. 19. — Castelul Transdierna după planul lui Marsigli.
În stânga, pârâul Techia, la vărsarea lui în Dunăre.

PLAN DER RESTE VON TRANS DIERNA.

Fig. 20. — Planul ruinelor romane de la Transdierna,
după Kanitz.

réduit à une petite forteresse de 50/30 m., située au coin Nord-Ouest du grand camp, qu'il attribue à Justinien (fig. 13). Cette petite forteresse n'est plus évidente. Ce n'est que par des fouilles qu'on pourrait distinguer l'exécution et la reconstitution du camp de Justinien, dont parle Procope¹. Les contours du camp sont encore bien démarqués par les fossés qui longent les côtés Sud, Est et Ouest; du côté Nord le terrain est incliné jusqu'au lit du Danube. (Voir le plan et les sections, fig. 11-13.)

Du pont de Trajan, hormis la culée mieux conservée que celle de la rive gauche, restent encore visibles seulement les fondations des trois piles qui soutenaient les voûtes en maçonnerie entre la culée et le portail (fig. 11, 14). Le jour

tence d'un prolongement de la terre dans le lit du fleuve sur la rive gauche. C'est sur ce prolongement qu'Apollodore aurait premièrement construit à sec approximativement la troisième partie du total de vingt piles; ensuite il aurait creusé entre ces piles un canal, par lequel on a été dirigé le cours du fleuve; avec la terre sortie de ce canal on aurait créé, au milieu du lit du fleuve, une île artificielle, en facilitant de cette manière la construction des autres piles. La réalité géologique est tout à fait autre, et Apollodore n'y a rien changé: en aval, entre le pont et l'île voisine Șimian, il existe un grand banc de sable, chaque année visible sur les eaux basses, ayant une longueur de 1250 m., une largeur, à son milieu, de 450 m., et s'élevant au dessus de l'étiage

Fig. 21. — Palatul Administrației Porturilor-de-Fier, peste ruinele castrului Transdierna; la dreapta alte construcții, despărțite de prin pâraul Techia.

de notre dernière visite à Pontes², les deux premières piles au Nord de la culée étaient restées à sec.

Les écrivains qui ont parlé de ce pont, depuis Dio Cassius jusqu'à nos jours, ont tâché de reconstituer les moyens techniques par lesquels a pu être réalisée une oeuvre si gigantesque. Les uns ont embrouillé, ou faussement interprété, les dates de leurs premiers prédécesseurs, Dio Cassius et Procope, ou ont émis des hypothèses tout à fait contraires à la réalité des choses.

Aschbach³ a émis ainsi l'hypothèse de l'exis-

jusqu'au maximum de 2 m.; entre ce banc et les rives il y a deux canaux navigables, qui se prolongent jusqu'à l'île Șimian, celui de la rive gauche en se retrécissant et en atteignant la profondeur de 12 m. au-dessous de l'étiage à l'embouchure de la rivière de Topolnița, à 1750 m. en aval du pont. La situation du lit du fleuve, qui est ici consistant et avec le cours de l'eau stabilisé, a dû être à l'époque de Trajan presque la même qu'on voit dans le profil (fig. 15).

Le constructeur n'a pu compter ni sur la baisse des eaux à l'époque de la construction, étant donné que ce phénomène est enregistré dans les mois de septembre-janvier, pendant que la hausse survient aux mois d'avril et de mai. Le

¹ *De Aedif.*, IV, 6.

² Le 25 septembre 1932.

³ *Über Trajans steinerne Donau-Brücke*, Vienne 1858, p. 16.

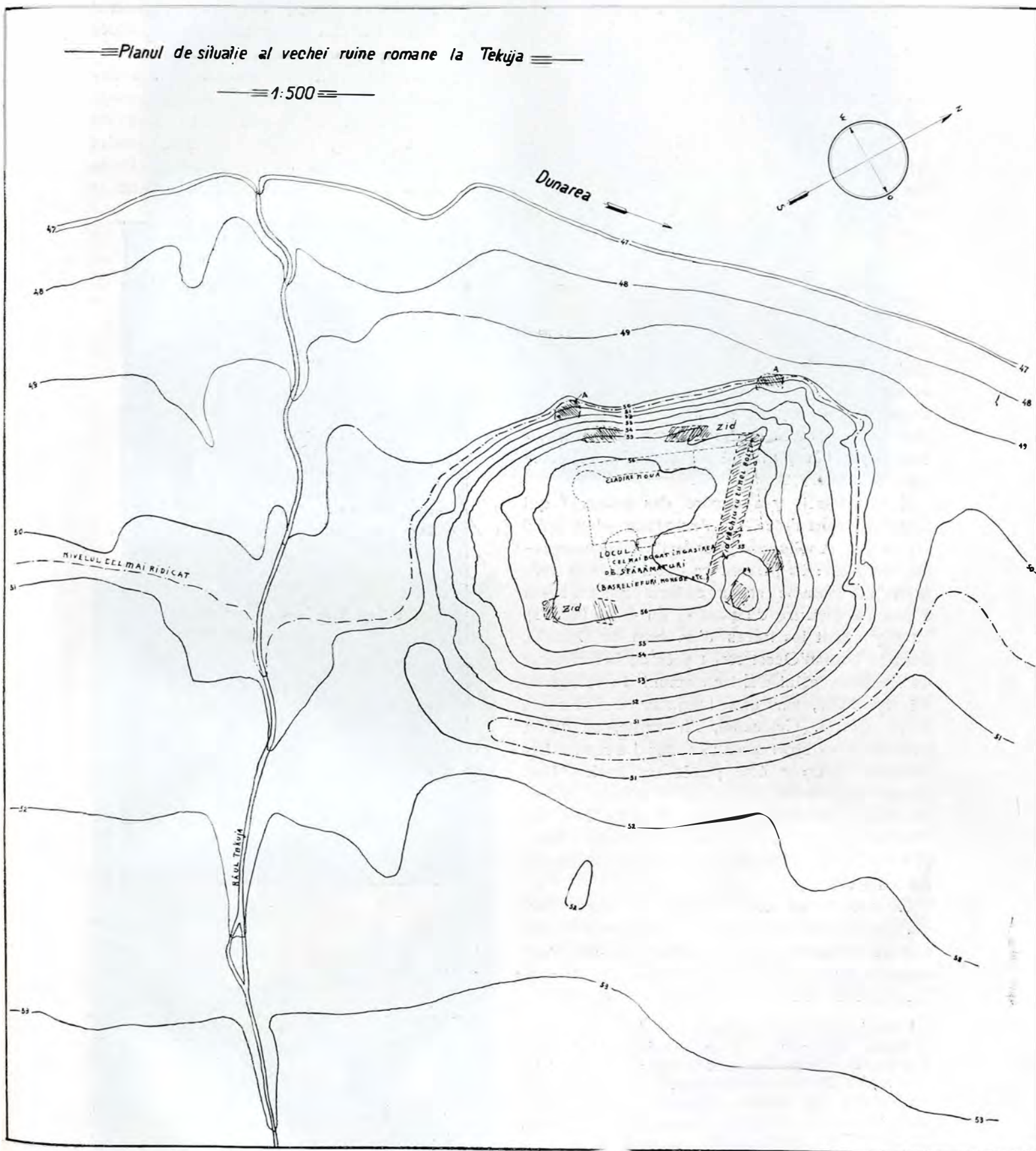

Fig. 22. — Planul ruinelor romane de la Est de pâraul Techia, după d. Ing. Nenad Popovici.

10 juillet 1926 on a enregistré 7.69 m. au dessus de l'étiage¹ à Turnul-Severin.

Par une fausse interprétation d'un texte de Procope (*de Aedif.*, IV, 6), qui parle de l'existence d'un canal artificiel créé pour rendre navigable le fleuve obstrué par les fondations et les décombres du pont, donc après sa destruction, — Aschbach, Cichorius et d'autres écrivains jusqu'à nos jours mettent ce texte en concordance avec les mots de Plinie (Ép., VIII, 4): „immissa terris nova flumina, novos pontes fluminibus injectos“, ou en contradiction avec l'affirmation de Dio Cassius (LXVIII, 13), qui dit „qu'on ne pouvait pas abattre le cours de l'eau“, en se rapportant aux difficultés de la construction du pont. Petersen², qui rend la vraie interprétation au texte de Procope, déplace l'existence du canal mentionné par cet auteur aux Portes-de-Fer, en amont du pont de Trajan. Nous croyons que sans d'autres recherches sur le terrain on ne pourrait pas accepter cette hypothèse, malgré l'autorité de Kanitz³ qu'il invoque.

Et toutefois il y a encore des auteurs² qui persistent dans l'idée de l'existence d'un canal creusé par Apollodore pour faciliter la construction du pont: ils placent ce canal entre la rive droite du Danube et les collines qui s'élèvent à peu de distance du pont et du camp (fig. 13), où il y aurait les traces d'un bras du Danube, dont le bout d'Ouest serait près de la forteresse de Kladovo, celui d'Est en amont du village de Vârbița Mică, sur une longueur de plus de 6.000 mètres. Ce canal, s'il existe, ce qu'on pourrait déterminer seulement par des recherches patientes, pourrait être plutôt un ancien bras naturel du Danube, qui aurait été bouché par des alluvions, phénomène qui, à 20 kilomètres en aval, se trouve vers la fin de son évolution, entre l'île de Corbul et les grandes collines sablonneuses de Stârmina.

Ce sont là des mises au point indispensables.

Dans la culée du Sud nous avons trouvé enmurées et laissées sur place des briques avec l'estampille de la Cohors III Brittonum (fig. 16-18).

¹ Ces dates nous ont été fournies par le plan officiel de la situation du Danube à Turnul-Severin en 1938 et par le diagramme du niveau des eaux dans les années 1905-1938.

² *Trajans dakische Kriege nach den Säulenreliefs erzählt*, II, p. 128 et suiv. (Excursus, I). Cf. D. Tudor, *Date nouă despre podul lui Traian*, *Arhivele Olteniei*, XIV, fasc. 77-78, p. 88 et suiv.

³ Kanitz, en examinant les choses sur le terrain le 27 octobre, 1889 a tracé un plan de canal qui aurait eu une longueur de 3220 m.; ouvr. cité, p. 491 et suiv.

III. *Transdierna* (Tekija). On a jusqu'à présent peu de dates sur cette importante station, située sur la route qui bordait la rive droite du Danube, immédiatement en amont du Portes-de-Fer. C'était en même temps le point de passage à Dierna (Orșova), située sur l'autre rive du Danube et d'où, en suivant une des grandes routes de pénétration au centre de la Dacie transcarpathique, qui passait par Ad-Mediam et

Fig. 23. — Monument votiv pentru Iuno Regina.

Tibiscum, on aboutissait, dans la région aurifère, à Ampelum (Zlatna).

Marsigli¹ trouve ici, sur la rive droite du ruisseau de Tekija, un petit camp carré (fig. 19), dont les courtines avaient chacune 15 toises de longueur et vis-à-vis duquel, sur l'autre rive, existait un camp similaire. Kanitz² trouve que le camp de Transdierna, un oblong de 100/94 m., aurait eu son emplacement sur la rive gauche

¹ Ouvr. cité, II, p. 15, fig. xxv.

² *Ibid.*, p. 449 și urm.

Fig. 24. — Relief votiv mithriac.

Fig. 25. — Mare scaun de piatră; de-asupra, una din marile cărămizi.

de Tekija (fig. 20). Un grand nombre de maisons, récemment ajoutées à celles existantes à la date du voyage de Kanitz (fig. 22, à droite), rend très difficile un nouveau examen du caractère des constructions antiques qualifiées par Kanitz comme des restes d'un camp. Au contraire, à l'occasion de la récente construction du grand bâtiment de l'Administration des Portes-de-Fer (fig. 21), sur l'emplacement même indiqué par Marsigli pour le petit camp romain, on a pu constater que celui-ci y existait réellement. On n'y a pas fait des fouilles pour déterminer les constructions antiques, mais, en jetant les fondations du nouveau bâtiment, on a trouvé de gros murs, dont quelques pans sont restés visibles et qui, ajoutés à la configuration et aussi à l'extension du terrain occupé par les constructions antiques, y indiquent le camp identifié par Marsigli (fig. 21) ¹.

Dans les fondations du nouveau bâtiment on a trouvé:

1. „La statue votive de Juno Regina“ (fig. 23) érigée par le décurion du municipe Dierna à l'occasion d'une nouvelle dignité obtenue, celle de *quinquennalis portus*. En dehors de sa valeur comme exemplaire d'art provincial local, ce monument est important pour les don-

¹ Ce plan nous le devons à l'amabilité de M. l'ingénieur Nénad Popovič.

nées de l'inscription. Entre ceux-ci elle est une nouvelle infirmation de la relation d'Ulpius¹, qui dit que Dierna était „colonia a Divo Trajano deducta“. L'inscription *C I L*, III, 4468 précisait déjà que Dierna est devenue colonie après Drubeta.

La nouvelle inscription nous offre aussi l'occasion de proposer pour l'inscription *C I L*, III, 8009 (= 1559) la lecture „M(unicipii) D(ternae)“, au lieu de „M(unicipii) D(robete)“, pour les raisons suivantes : a) l'inscription a été trouvée à Slatina, localité située entre Dierna et Tibiscum et beaucoup plus loin de Drubeta que de Dierna ; b) habituellement, dans les inscriptions, Drubeta apparaît avec sa dénomination complète, qui était „Municipium Hadriani Drubeta“ (ou „Drobeta“) et, à partir de Septime Sévère „Colonia Septimia Drubeta“. Une conséquence de cette rectification c'est que l'hypothèse d'une dépendance administrative du vicus *Ad Mediam* de la ville de Drubeta² n'est plus acceptable, parce que cette hypothèse se basait principale-

ment sur la lecture „M(unicipium) D(robeta)“ dans l'inscription 8009 (= 1559).

2. Fragment de „monument votif mithriaque“ (fig. 24), dont la partie inférieure garde les traces d'autres représentations. Dans la scène centrale nous remarquons comme particularités de représentation : chez le dieu la gaine du couteau suspendue à son épaule et voltigeant à côté de son manteau ; chez le taureau la terminaison de la queue en double épi de blé.

3. Fragment de la moitié droite d'une inscription funéraire.

4. Plusieurs briques avec l'estampille : „D(e) R(e) P(ublica) D(terna)“.

5. Une grande „chaise en pierre“ (fig. 25) et plusieurs pièces architectoniques, entre lesquelles un chapiteau décoré de feuilles d'acanthé.

6. Beaucoup de monnaies de l'époque romaine impériale, dont nous avons noté seulement quelques-unes, datant depuis M. Agrippa jusqu'à Constantin-le-Grand et d'autres empereurs de sa famille.

¹ Cf. Paribeni, *Optimus Princeps*, I, p. 315.

² Mommsen, *C. I. L.*, III, *Ad Mediam*.